

Himmeta kyrka

Nyinstallation av elanläggning

Antikvarisk Rapport

Sticklinge 11:1
Himmeta socken
Köpings kommun
Västmanland

Tobias Mårud

Himmeta kyrka

Nyinstallation av elanläggning

Antikvarisk rapport

Sticklinge 11:1
Himmeta socken
Köpings kommun
Västmanland

Tobias Mårud

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsfoto: Altarskåpet i Himmets kyrka, med Marie kröning som huvudmotiv. Tro-
ligen lokalt tillverkat omkring år 1500. Foto: Tobias Mårud.

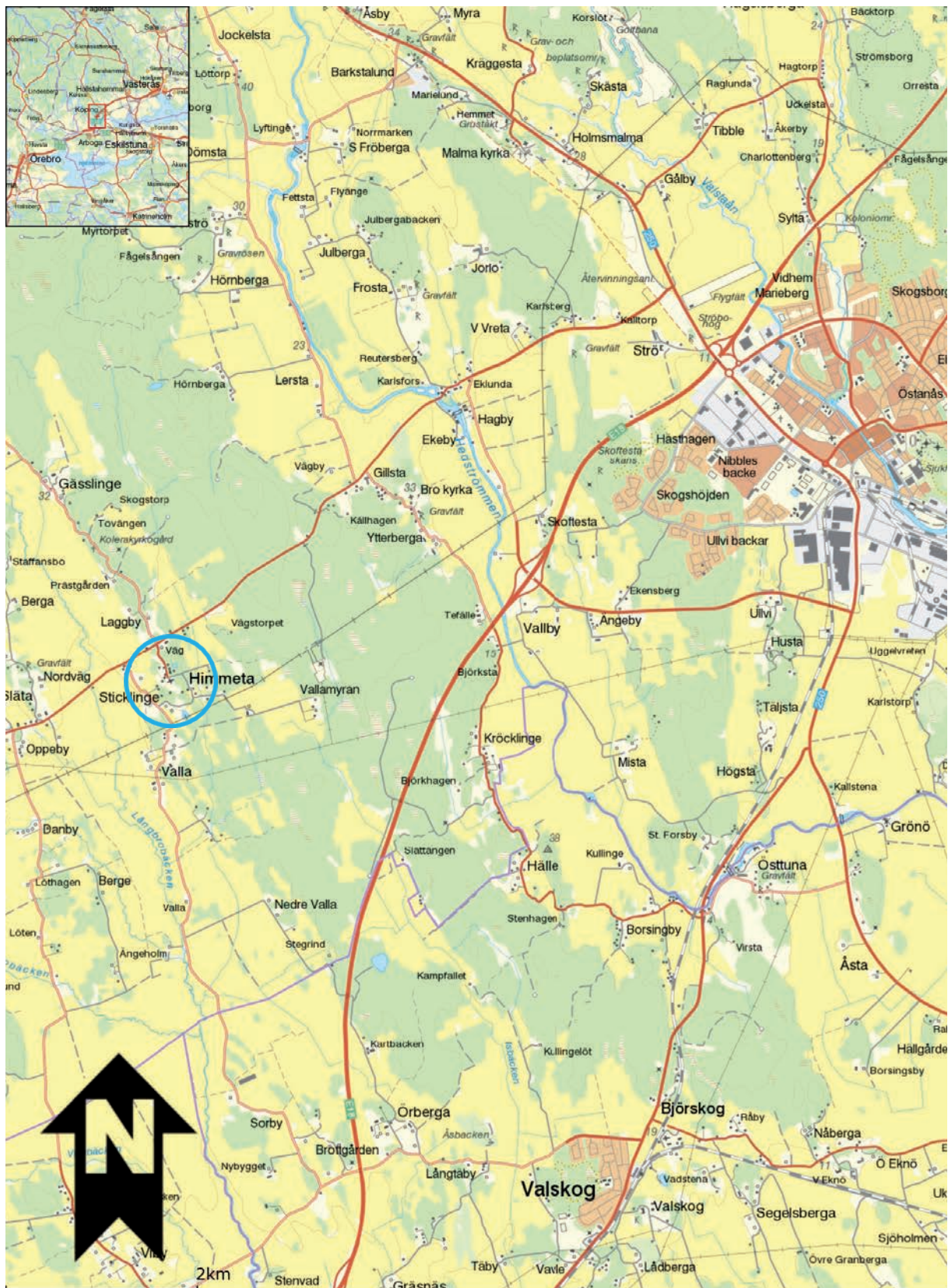
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-474-0

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund.....	5
Byggnadshistoria, i urval	5
Genomförande	7
Resultat	13
Referenser.....	14
Kart- och arkivmaterial.....	14
Otryckta källor	14
Litteratur	14
Tekniska och administrativa uppgifter	15

© Länstyrelsen, Lantmateriet, NVDB, ESRI Inc, RAA, SGU, Sjöfartsverket, SMHI, SVO, SCB, SJV, FM, Bergsstaten, SLU

Skala 1:50000

Figur 1. Himmeta kyrka är markerad med en blå ring. Källa: Länstyrelsens WebbGIS. Skala 1:50 000.

Inledning

Under 2015 har elanläggningen i Himmeta kyrka förnyats. Åtgärden omfattar utbyte av kyrkans eldragningar, kontakter, bänkvärmare och övriga äldre elinstallationer samt utbyte av klockringningssystemet. Länsstyrelsen gav tillstånd till åtgärderna i beslut dnr 433-5929-14, daterat 2014-12-12. Stiftelsen Kulturmiljövård anlätades för antikvarisk medverkan på uppdrag av Köpings pastorat.

Figur 2. Himmeta kyrka sedd från sydväst. Foto: Tobias Mårud.

Figur 3. Kyrkorummet, från väster. Foto: Tobias Mårud.

Bakgrund

Byggnadshistoria, i urval

Den första stenkyrkan på platsen uppfördes troligen på 1200-talet och bestod av ett rektangulärt långhus med smalare, kanske absidförsett kor, spåntäckt sadeltak samt eventuellt västtorn. Fönster fanns bara på den södra sidan. Inträde skedde genom en trång portal i södra sidans västra ände. Över det ursprungliga kyrkorummet var antagligen öppna takstolar. På 1300-talet utvidgades koret så att kyrkans plan blev helt rektangulär. Samtidigt blev sakristian utbyggd på norra sidan och möjligen tillkom tornet först nu. Under första hälften av 1400-talet dekorerades kyrkorummets väggar med kalkmålningar, varav fragment återstår. Valvslagning skedde under 1400-talets senare del, följt av ytterligare dekorationsmålning och anskaffandet av ett lokalt tillverkat altarskåp.

Det från början säkert låga tornet fick, antagligen omkring 1600, en spetsig spånklädd spira. Från 1637 finns uppgift om att dess spånbeklädnad förnyades, samtidigt som fasaderna lagades och vitlimmades.

Kyrktomten var länge vattensjuk, vilket fick till följd att kyrkan drabbades av sättningar. Tidigaste uppgiften om detta är från 1629, då yttertaket nyligen hade försetts med korsbjälkar för att inte belasta väggarna för mycket. Även tornet var instabilt och spiran förstärktes därför 1657. Dragjärn fälldes in i murarna runt dåvarande koret 1697-98.

Ettappvis från 1731 fram till 1736 lades yttertaken om, murverken förstärktes med dragjärn, fasaderna lagades och vitlimmades åter. Den mer genomgripande förnyelse som önskats fick anstå till 1768. Då inleddes en om- och tillbyggnad som tycks ha varat i fyra år. Största förändringen var att ett helt nytt kor byggdes i en något smalare, östlig tillbyggnad med halvvalmat tak.

Samtidigt fick långhusets tak ny resning, i tidens anda med brutet fall. Södra sidans vapenhus revs och där det tidigare varit ingång gjordes ett fönster. En ersättande

västportal höggs upp i tornet och dessutom en ingång till koret. Två fönster höggs upp på den förut slutna norra sidan och södra sidans fönster förstörades till nuvarande omfång. Fasaderna spritputsades och är sedan dess gula. En skillnad mot idag var dock att sockeln avfärgades röd och att omfattningarna runt hörn, fönster och dörrar blev blåmarmorerade på vitkalkad botten. I det förstörade kyrkorummet tillkom nya bänkrader och hela bänkinredningen blåmalades. Ett kupolvalv hade slagits över det nya koret, där ett altare murades med återanvändande av den gamla altarskivan. Det ersattes dock 1788 med nuvarande, mer påkostade altaruppsats, byggd av den i stiftet ofta anlitade bildhuggaren Jonas Holmin.

Figur 4. Himmets kyrka avbildad av Olof Grau 1754. Källa: ATA.

Figur 5. Fotografi av Himmets kyrka taget innan tornspiran byttes år 1892. Källa: ATA, möjlig fotograf Nils Lagergren

På 1850-talet anskaffades predikstol i nyklassisk stil och kyrkan fick sitt första orgelverk installerat uppe på västläktaren. Den blå bänkinredningen målades över med en tidsenligt gråvit "pärlfärg" år 1868.

På långhusets tak skedde byte från spån till falsad plåt på 1880-talet. Tornspiran byggdes om till nuvarande form och plåtkläddes 1892, efter ritningar av arkitekt H T Holmgren.

Nästa stora omgestaltning ägde rum 1908, efter arkitekt C A Ekholms handlingar. Då togs 1700-talets ingång till koret bort och istället gjordes där ytterligare en fönsteröppning. Nya fönstersnickerier sattes in överallt. Fasaderna avfärgades åter gula och sockeln röd, medan omfattningarna gjordes vita utan tidigare marmorering. I kyrkorummet blev valv och väggar skrapade i syfte att spåra bevarat medeltida kalkmåleri. De fragment som hittades blev frilagda och rekonstruerade. Kyrkorummets tidigare golv revs upp, underliggande fyllning schaktades ur och undergolv av betong göts. Därpå lades de skurgolv som alljämt finns kvar. De slutna bänkkvarter från 1700-talet ersattes med öppna bänkrader, målade med ljusgrön oljefärg. Även altarprydnaden, predikstol och läktarens barriär målades ljusgröna. En kamin installerades vid pelaren söder om altarringen. Röken leddes ut genom en skorsten utformad som ett kors, skorstenen finns kvar fast den inte längre tjänar som rökkanal.

Mer begränsad var 1954 års renovering, efter program av arkitekt H Thafvelin. Fasadernas gula färgsättning behölls, men sockeln ströks grå istället för tidigare tegelröd nyans. Koret fönster murades igen. Elektrisk värme installerades, kaminen kunde tas bort och istället inreddes en dopplats på kyrkorummets södra sida. Inredningssnickerierna målades om i en mer gråaktig nyans än förut.

År 1977-78 belades yttertaket med kopparplåt, sedan den tidigare järnplåten tjänat ut.

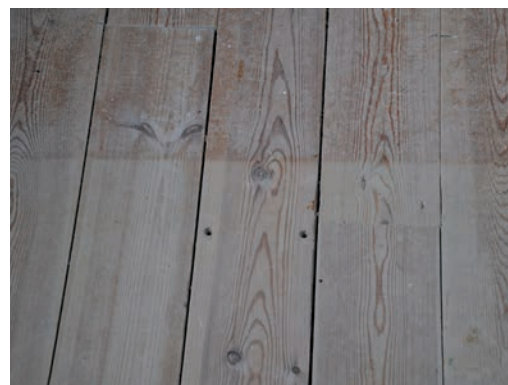
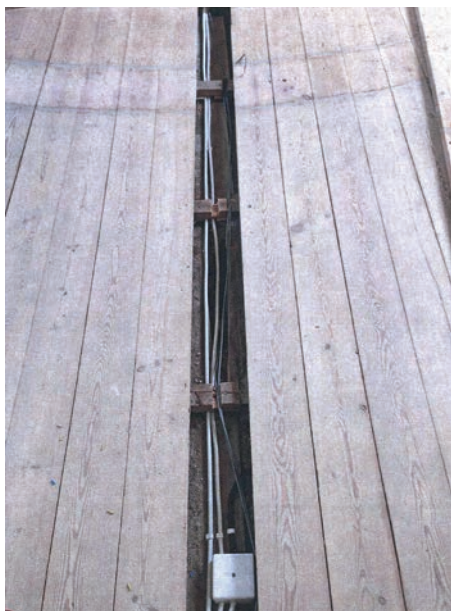
Genomförande

De befintliga ledningarna var till stor del av typ EDIL, vilka i huvudsak användes mellan 1931 och fram till 1950-talet. Samtliga elledningar byttes till nya av typ EQLQ. Även kopplingsdosor m.m. har bytts ut. Befintlig kanalisering användes så långt det var möjligt. I kyrksalen kunde kablarna dras i en befintlig kanal förlagd i mittgången, täckt av en golvbräda fäst med skruv. Kablar vilka tidigare dragits på vägg eller utefter sockeln är numera gömda i golvet, en tydlig förbättring, inte minst vid predikstol och framför sakristian.

Figur 6 (Övre bilden). Kabelkanalen synlig i mittgång, kor och tvärgående i steg till koret. Foto: Eskilssons El AB.

Figur 7 (Höger bild). Kabelkanalen löper i mittgångens hela längd. Foto: Eskilssons El AB.

Figur 8 (Vänster bild). Kabelkanalen, i koret, med nya kablar nedlagda. Foto: Eskilssons El AB.

Figur 9 (Ovan till höger). Tillbakalagd bräda, i koret, med återanvända skruvhål. Foto: Tobias Mårud.

Figur 10 Kabelldragning vid skarven till predikstolens trappa. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 11 Kablarna avlägsnades och drogs istället i kanalen under golvet. Foto: Tobias Mårud.

På vinden, och viss mån i tornet, finns delar av det medeltida taklaget bevarat. Infästningar och kabelldragning utfördes här endast på befintliga, moderna kabelbrädor. Dragning utfördes även i befintliga metallrör och dosor. Ny kabel drog även till och i orgeln.

Figur 12 (Vänster). Kabelbräda i trapp till vind, innan åtgärd. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 13 (Ovan till höger). Samma kabelbräda nyttjades till dragning av nya kablar. Foto: Tobias Mårud.

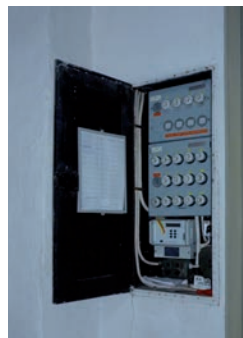
Figur 14 (Vänster bild). Befintlig kabelbräda i torn, innan åtgärd. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 15 (Ovan till höger). Och efter åtgärd. Ingen större skillnad är synlig, nya kablar på samma plats som tidigare. Foto: Tobias Mårud.

Figur 16. Över vinden löper kablar dels på liggande kabelbräda, parallellt med spång, dels under bräda som även fungerar som handledare. Foto: Tobias Mårud.

Figur 17. Nya kablar matade i befintliga rör, samt på befintlig kabelbräda. Foto: Tobias Mårud.

Figur 18 (Vänster). Den nya elcentralen på plats i det äldre skåpet. Putslagningar kring skåpet kommer anläggas. Foto: Tobias Mårud.

Figur 19 (Övre i mitten). Det mindre skåpet, i vapenhuset, innan åtgärd. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 20 (Övre till höger). Skåpet är tomt och kabeldragning är utförd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 21 (I mitten). Skåpet i sig är intakt. Foto: Tobias Mårud.

Figur 22 (Till höger). Men innehållet är nytt. Foto: Tobias Mårud.

En ny elcentral installerades på samma plats som den tidigare elcentralen, på norra sidan innanför dörren mot vapenhuset. Det befintliga skåpet kunde återanvändas. Reglage för belysning och klockringning placerades i befintligt elskåp i vapenhuset, där reglage för klockringning samt proppskåp tidigare var placerat.

Figur 23 (Vänster). Skåpet för elcentralen innan åtgärd. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 24 (Mitten). Den äldre elcentralen är ännu på plats. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 25 (Höger). Elcentralen är demonterad, temporär elcentral hänger i skåpet under pågående arbete. Foto: Tobias Mårud.

Ny klockringningsanordning installerades med nya motorer, betydligt mindre än de tidigare, nytt automatikskåp och nya startapparater. Säkerhetsbrytare monterades vid motorerna.

Figur 26. Nytt styr- eller automatskåp installerades i tornet. Foto: Tobias Mårud.

Figur 27. En av de nya klockringningsmotorerna, säkerhetsbrytaren syns på bjälken intill. Foto: Tobias Mårud.

På vind och i torn ersattes plastarmaturer med armaturer i glas. Nya ljuskällor, i form av led-lampor, ersatte samtliga äldre vilket minskar värmeutvecklingen och därigenom även risken för brand.

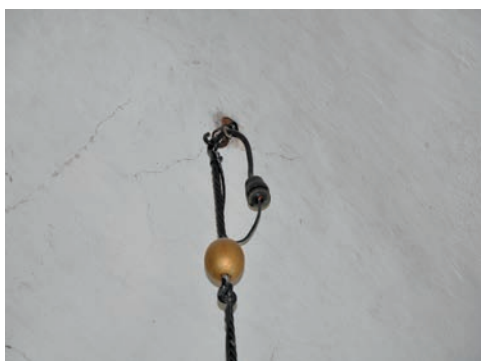

Figur 28. Ny klotarmatur i torn. Foto: Tobias Mårud.

Figur 29. Ny armatur i opakt glas, rund med vulst och plan framsida. Foto: Tobias Mårud.

Kyrkorummets takkronor var ojordade, dessa jordades samtidigt som befintliga ledningar i kronorna byttes.

Figur 30. Ovandelen på en av pendlarna till kyrkans takkronor, innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 31. Samma pendelare efter att den försetts med ny, jordad kabel. Foto: Tobias Mårud.

De två radiatorerna på orgelläktaren, monterade på vardera långhusväggen, ersattes av nya oljefyllda elradiatorer av fabrikat LVI, typ Yali D E85 010 89, vilka monterades på samma platser som tidigare. De befintliga håltagningarna för montering återanvändes. Vid kabeldragning på läktaren avlägsnades två sparkbrädor monterade i vinkel på orgelläktarbarriärens nederdel. Efter kabeldragningen ersattes brädorna med nya.

Figur 32. Radiatorn på orgelläktarens södra del har monterats ned. I nederkanten på bildens vänstra sida kan man se spåren av den demonterade sparkbrädan. Foto: Tobias Mårud.

Figur 33. Den nya radiatorn på plats, vid montering återanvändes befintliga skruvhål, inga ytterligare håltagningar i murverk gjordes. Den nya sparkbrädan syns i nederkant av läktarbarriären. Foto: Tobias Mårud.

Församlingen har haft som önskemål att komplettera bänkvärmen med en snabbare uppvärmningskälla. Initialt ville man montera en värmefläkt på västra långhusväggen, direkt norr om ingångsdörren. Ur antikvarisk synpunkt ansågs det direkt olämpligt. Värmefläkten, av modell Panther SE12, fick istället en något mer undanskymd placering på undersidan av läktartrappan.

Figur 34. Utrymmet under trappan upp till orgelläktaren innan åtgärd. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 35. Värmefläkten monterad på undersidan av trappan. Foto: Tobias Mårud.

De gamla, befintliga bänkvärmarna ersattes av nya med samma effekt som de tidigare. De nya bänkvärmarna ansluts till 400 volts spänning. Matning till bänkarna kunde göras i befintliga rör, därför behövde golvbrädorna inte lyftas vid nydragningen, varken i långhuset eller i köret.

Figur 36. En av de två bänkarna placerade i köret, innan bytet av bänkvärmare. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 37. De nya värmarna installerade på en av körets bänkar. Foto: Tobias Mårud.

Figur 38. De nya kablarna har dragits i befintliga rör. På bilden syns bl.a. en lös, kvarlämnad, bygel för den tidigare kabeln. Foto: Tobias Mårud.

Figur 39. De nya värmarna på bänkar i långhuset. Foto: Tobias Mårud.

Figur 40. Cigarrlåda med förgyllningsutrustning återfunnet under trappan till predikstolen. Foto: Tobias Mårud.

Resultat

Åtgärderna har utförts med ett ur antikvariskt perspektiv mycket gott resultat och i enlighet med Länsstyrelsens beslut. Ambitionen har varit att påverka så lite som möjligt, bortsett från utbyte av elsystemet, och initiativ har även tagits för att åtgärda tidigare mindre lyckade installationer till det bättre. Vad gäller den tillkommande värmefläkten så är det en ekonomisk och praktisk lösning som dock såväl estetiskt som antikvariskt lämnar mycket att önska. Installationen är emellertid reversibel med endast smärre ingrepp på läktartrappans ena vangstycke samt ett av sättstegens baksida.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Länsstyrelsernas Karttjänster (WebbGis)

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA).

Otryckta källor

Hammariskiöld, Rolf. 2005, Kulturhistorisk karaktärisering av Himmeta kyrka. Västerås stift. Västerås.

Litteratur

Grau. Olof. 1754. Beskrifning öfver Vestmanland. Nytryck 1904 utgivet av Västmanlands läns tidning. Västerås.

Kilström, Bengt Ingmar. 2000. Himmeta och Bro kyrkor. Nr 62. Västerås Stifts kyrkoberskrivningskommitté. Västerås

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	15019
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	433-5929-14
Fastighet:	Sticklinge 11:1
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanland
Kommun:	Köping
Socken:	Himmeta
Beställare:	Köpings församling
Entreprenör:	Eskilssons El AB
Elkonsult:	CB-installationsteknik
Antikvarisk medverkan:	Tobias Mårud Stiftelsen Kulturmiljövård Stora Gatan 41 722 12 VÄSTERÅS

